

# Червона діва

Анрі Барбюс

*Перекладачі: Іван Двюб та Елеонора Ржевуцька*

Жила на світі одна сільська вчителька. Навколо неї завжди збиралися дітлахи, немов курчата біля квочки. Була вона тоненька, як стеблинка, коси мала чорні-чорні. Замолоду в її очах світилися відблиски раю, і хто його знає, може, вона й справді чула райські співи.

Із шкільних вікон виднілася дзвіниця лотарінзької церкви Оделанкурі, від неї палицею докинути до тієї каплички в Домремі, поблизу якої жила колись пастушка, схожа трохи на нашу,— тільки наша стерегла не отару овець, а галасливий вивід дітей. Але Жанна д'Арк жила за часів Шарля VII, а Луїза — за Наполеона III.

Виховали її люди щирі, й сама вона була щирої вдачі, отож, зрештою, викинула з голови усякі забобони і перестала вірити в привиди. Віднині її вірою стало саме життя з усім, що є в ньому чудового й моторошного. Її мрії, її милосердя, ясні очі відкривалися назустріч людському горю, і вона вже байдуже слухала чарівні казки, якими релігія заколисує й осліплює наївних, мов діти, людей. Її віра змінила русло. Її святість уросла в живе життя.

Вона бачила тепер не паділ сліз, а правдиве горе бідарів, і їм вона присвятила всю себе, віддала все своє життя за визволення народу. І її любов до пригноблених вилилася в ненависть до тирана, який тоді тримав у рабстві цілу Францію.

Перед початком і після закінчення уроків діти співали разом із нею марсельезу. Якось у неділю, коли священник, правлячи службу, виголосив з роззолоченої казальниці многі літа Наполеонові, у молитовній тиші сільського храму раптом зчинився шелест. Лунко задріботили по кам'яних плитах маленькі дерев'яники. То ватагою кинулися геть з церкви перелякані й розгублені учні Луїзи, бо вона вчила їх, що молитися за імператора — тяжкий гріх.

Її викликано до префекта, розлючені інспектори та інші урядовці погрожували їй.

Та, видно, чарівні казки, казки її дитинства, стали в пригоді — вони навчили її не боятися злих духів навіть і тоді, коли вони являються в людській подобі.

Вона сміливо виховувала й далі майбутніх громадян. Але їй кортіло переїхати до Парижа і там докласти своїх сил до великої справи виховання людей.

Вона переїхала до Парижа, бо була з тих, хто не тільки мрів, але діє навіть тоді, коли мрія нездійсненна. То були роки великого перелому, в "місті світу" зароджувалася велика промисловість, відбувалася нечувана концентрація капіталу, золото розпалювало лихоманку зиску. Париж тоді крутило й кидало в шалених вихорах гульні, насолод, розпусти, всюди святкував несмак скороспілих багатіїв. Біржа стала важким кам'яним серцем Парижа, а його владиками — звичайно, після фінансових тузів (оцих теперішніх принців крббі) — були всякі куртизанки, розпусники, а з артистів — облесники й блазні. 1

Нижче цієї верстви, верстви великого панства, стояла інша, що знала правдиве мубозтво, й працювали тут по-справжньому артисти й учені.

А ще нижче була третя верства, верства тих, хто свідомо офірував себе, змовники й мрійники — то були республіканці. В їхніх серцях палала ненависть до імперії й до імператора. Серед них здибалися люди різних політичних напрямків, навіть ідеалісти, а то й правдиві буржуа, але всі вони об'єднувалися єдиним фронтом проти спільного ворога, проти потвори імператора.

І ось між цих людей, що жили вигнанцями в самому серці Парижа, наша раціоналістка з ніжним серцем і святою вірою в силу справедливості виплекала й розповіла свою пристрасть до борні, до бунту. Цей таємний, підпільний, гурток об'єднував хоробрих людей з полум'яними серцями, і чимось він нагадував первісних християн, що переховувалися в катакомбах в ті часи, коли пригноблений римлянами народ уважав християнство своїм. Згодом, згадуючи про ці дні, вона казала: "Ми були попереду свого часу, набагато попереду".

Жила вона суворим аскетичним життям бідної вчительки, носила старий одяг, куплений на Церковному майдані або в якихось крамничках перекупників. Вона була в боргах, як у шовках, бо купувала багато книжок, а головне — ще тому, що не могла спокійно бачити людське горе й страждання, і вона, вся віддана справі рбволюції, віддавала людям усе, що мала: свої руки, свій розум, своє велике серце. Чи палало коли-небудь її серце ніжним почуттям до когось іншого, крім своєї матері? Про її особисте життя подейкували багато, але ніхто не знав нічого певного, а сама вона не зважала на всякі брехні.

Вибухла франко-пруська війна. За нею наступила тяжка поразка, потім упала імперія. Слідом за цим раптом великий злет героїства й самовідданості пробудженого народу! Комуна! Ось у ці часи ї виявилася зрада буржуазних республіканців, що личкувалися "демократами" на-, стільки, наскільки самі недолюбливали немудрого нащадка Наполеона І. В ті дні стало ясно, які нетривалі "єдині фронти", коли їх зміцнює лише ненависть до монарха, і скільки тут буває розчарування й зрад. У ті дні показала своє лице буржуазія, яка ненавиділа народ і боялася його. Вона тільки й думала, як би, вирвавши владу з рук імперії, придушити народ.

Чорноока худорлява вчителька в чорній благенській сукні всім серцем віддалася справі Комуни. Вона вчила, і вона гуртувала людей. Вона взяла в руки гвинтівку, переодягнулася в чоловіче вбрання, вона пішла в шанці, де люди стояли до колін у багні, де свистіла картеча й цьвохкали кулі. Вона стала живим втіленням революції, бо вона; зрозуміла всю облуду буржуазного лібералізму і все мер-\* зенне лицемірство "великого"" республіканця-буржуа Жюля Фавра. Яким театральним жестом пригортав він до свого серця її та її товариша Ферре перед очима юрби! То були обійми Юди, котрий і тоді вже залюбки, задушив би їх обох і всіх тих, хто йшов за ними. Вона узнала, надто добре узнала, що чекає погромлений придушений народ. Якимось чудом вона врятувалася від версальських військ, від їхніх рушниць, багнетів, гармат, від орд п'яних карателів, що никали по всьому Парижу і ображали, мучили, били, розстрілювали всіх,

хто попадався їм на очі. Іноді й натовп, отруєний брехливою проповіддю святості установленого порядку, обкладав лайкою переможених.

Однаке їй було жаль і цих жалюгідних пригнічених людей, бо вони не відають, що творять. Їй було жаль і тих, хто виконував накази кровожерних володарів,— і тут давалися взнаки і доброта\*, і великий розум. Коли вона бачила бліді обличчя бретонських мобілів, які, розстрілювали комунарів, вона казала: "Вони не розуміють, що роблять. їм сказали, що треба стріляти в народ,— і вони повірили, так, так, вони повірили. Але вони не продалися. Колись вони збагнуть, де правда, і стануть на наш бік. рам потрібні непідкупні".

Вона мала всі можливості сховатися, але сама віддалася в руки версальцям, аби врятувати від тюрми свою матір. Разом із своїми товаришами вона дознала пекло тюрми Саторі, де вбивали тисячі комунарів.

Камера, де вона чекала смерті, аж роїлася від нужі, так що аж чути було, як вони кишать на підлозі. Терплячи лихоманку і спрагу, вона не могла напиться: в маленькій калюжці кати мили руки, і вода оберталася в кров. В крихітне віконце крізь ніч і сітку дощу вона бачила яйісь невиразні тіні людей, спалахи вогню, потім долинав ляскіт пострілів, і там, на подвір'ї, люди падали на стоси трупів — трупи на трупи.

Коли її приведено на військовий суд версальського трибуналу — вона поклала собі вимагати смертної кари. Вона міркувала так: "Я ще можу бути корисною в нашій боротьбі, але я буду ще кориснішою, коли мене розстріляють: страта жінки обурить громадськість проти версальців".

Вона не виголошувала гучних, полум'яних промов. Вона коротко виклала свою віру, виклала ясно й спокійно, а насамкінець звернулася до суддів: "Я закінчила. Якщо ви не боягузи, засудіть мене". Це величне видовисько розуму й офіри викликало в декого крик подиву й гордості, особливо у Віктора Гюго. Вони, стоячи по той бік барикад, нараз, як при спалахові блискавки, сліпучому сяйві, збагнули героїчну й нелюдськи велику простоту й тайну революції, і потім вони одвернулися від неї. І все ж судді не посміли засудити її до смертної кари, її вислано до Нової Каледонії.

Там, на загублених серед океану островах, десть у другій півкулі, пройшла довга, дивовижна смуга її життя. Впертою працею вона опанувала "дикунські" гутірки і проповідувала канакам високі ідеали волі, людської гідності й моральності. Коли ж її жвавий твердий розум задихався з невимовної нудьги вигнання, вона накидалася на природничі науки і навіть зробила кілька цікавих, важливих відкрить.

Згодом вона повернулася на батьківщину. Це була доба, коли у Франції розповивався робітничий і профспілковий рух. І хоча вона приєдналася до анархістів, але ніколи не забувала вимог справжньої революції, що їх визначала так: "Якщо революція не зруйнує дощенту старе суспільство,— все доведеться починати заново".

Вона виступала на політичних мітингах, збурюючи свідомість закликами, зверненими до пролетарів: "Якщо ви хочете мати своє місце під сонцем — не випрошуйте, не вимолюйте, а силою візьміть його собі". Її знову заарештували, ображали, кидали по тюрмах, знущалися з неї. Але вона зрікалася прийняти

помилування і прийняла його нарешті лише заради того, щоб поспішити до смертної постелі своєї коханої матері.

У Лондоні, де вона виступала перед масою експлуатованих г пригнічених, якийсь недолюдок стріляв у неї й тяжко поранив у голову. На суді вона стала на захист свого невмілого вбивці і домоглася його виправдання. "Він,— заявила Луїза,— не винен за свої лихі інстинкти, в його вчинках винна, мерзенна пропаганда і розтлінний лад, що скерував руку вбивці".

І знову багато хто не міг з дива вийти. їм знову відкрилося, до яких висот людяності підіймається революція. Але більшість благопристойно вдали, що нічого не зрозуміли. . А втім, чи розумів хто до кінця цю жінку? Вона була надто великою, щоб сучасники могли охопити поглядом усю її велич. Всі ті, хто знав її близько, обожнювали, розуміли і поважали її, але свідки ці зникли без сліду, бо ж були простими смертними людьми. Про це живе життя залишилися тільки легенди.

І лишень сьогодні на весь зріст постає її постать\* і в трагічному, і в буденному. Вона була втіленою ідеєю пролетарської революції, дозрілого в боях заклик до рівності, вона застерігала народ від демагогії буржуа і лжедемократів, вона мала ясний розум і справжню людську доброту — ось чому вона відверто казала: "Щоб розбити кайдани, іншого засобу, крім насильства,— немає!"

Коли-небудь із білого мармуру вирізьблять обличчя проповідниці, осяяне думкою й волею, а з чорного мармуру — її незмінну блаженську сукню. Це буде величний пам'ятник тій, що надією перемагала безнадію; тій, що завжди вірила в майбутнє і ніколи не мала сумніву, що воно чудове; тій, що в революції тисяча дев'ятого року — що був роком її смерті — вбачила скоріше визволення російського народу.

'Але на більшу славу її править не лише те, що до неї були звернуті сподівання й серця мас і небагатьох самотніх ясновидців,— їй випала на долю ще й інша честь. Я маю на увазі оскаженілу, брутальну, люту ненависть людей порядку. "Мегера", "палійка", "почвара в людській подобі" — ось які прізвиська прикладали кілька поколінь буржуазії до її світлого імені: Луїза Мішель.